

Wetenschap, ook maar een mening?

Dick Houtman

‘Wetenschap is ook maar een mening’, zo stellen hedendaagse lolbroeken. Vooral in linkse kringen kan men er de lol niet zo van inzien en ziet men de opkomst van **fact-free politics** met lede ogen aan. Afgaande op de geluiden uit die hoek moet feitenloze politiek iets verschrikkelijks zijn: slecht, irrationeel en bovenal rechts, zo niet extreem rechts. Deze categorische afwijzing van **fact-free politics** is nogal problematisch, al was het maar omdat zij verontrustende overeenkomsten vertoont met de bekrompenheid, kortzichtigheid en gelijkhebbigheid waarvan men Wilders en de zijnen beschuldigt.

Fact-based politics als fact-free science

Dat **fact-based politics** net zo onmogelijk en net zo irrationeel is als **fact-free politics** laat zich demonstreren aan de hand van een eenvoudig voorbeeld. Stelt u zich een onderzoeker voor die volgens de methodische regelen der wetenschappelijke kunst heeft aangetoond dat lage uitkeringen werklozen meer prikkelen om nieuw werk te zoeken dan hoge. Stelt u zich vervolgens een andere onderzoeker voor die volgens dezelfde regelen van dezelfde wetenschappelijke kunst heeft laten zien dat lage werkloosheidsuitkeringen sociaal lijden veroorzaken (denk aan kinderen die op schoolpleinen worden gepest omdat ze het verkeerde merk sportschoenen dragen, aan het ontbreken van middelen voor gezonde maaltijden aan het einde van de maand, of aan verjaardagsfeestjes die men moet laten lopen omdat de reiskosten niet kunnen worden opgebracht en/of omdat er geen geld is voor een passend cadeautje).

Twee onderzoeksbevindingen waarop wetenschappelijk gezien niets valt af te dingen, maar waarop desondanks geen politiek valt te baseren. Dat komt doordat de feiten niet voor zichzelf spreken, maar actief aan het praten moeten worden gebracht. Dat doet men door ze te voorzien van een morele interpretatie, ontleend aan normatieve ideeën over hoe de goede samenleving eruitziet. Definieert zo’n interpretatie sociaal lijden als het ‘echte’ probleem, dan kan men dat probleem proberen te bestrijden door de uitkeringen te verhogen; ziet men daarentegen

inkomensoverdrachten zonder tegenprestatie als het 'echte' probleem, dan kan dat worden bestreden door ze juist te verlagen. Sociale problemen zijn kortom niet simpelweg 'objectieve standen van zaken', maar ook en vooral maatschappelijke misstanden, gedefinieerd vanuit een welbepaald moreel gezichtspunt. Zo'n gezichtspunt kan echter niet op wetenschappelijke gronden worden geselecteerd of gelegitimeerd, want waar het gaat om de morele vraag naar het karakter van de goede samenleving is de wetenschap niet bevoegd en moet zij er dus het zwijgen toe doen. De wetenschap kan slechts vaststellen of en in hoeverre iets het geval is. Of het 'erg' is of juist niet, is een vraag die slechts op religieuze of politiek-ideologische gronden valt te beantwoorden - men kan dat alleen maar 'vinden' of 'menen'.

Doen alsof de feiten wel voor zichzelf spreken, schaadt daarmee de kwaliteit van zowel de wetenschap als de politiek. Wetenschappelijke onderzoekers die dit doen, vermengen empirische waarnemingen met morele oordelen. Zij bedrijven daarmee welbeschouwd geen wetenschap, maar politiek vermomd als wetenschap. Door het voorstellen van politieke standpunten als 'feiten' houden zij zelfs een **fact-free science** in stand. Politici die zich achter de resultaten van wetenschappelijk onderzoek verschuilen, verzaken op hun beurt hun maatschappelijke opdracht al evenzeer. Doordat zij het doen voorkomen alsof de feiten voor zichzelf spreken, ontlopen zij hun verantwoordelijkheid om ze te beoordelen in het licht van de maatschappelijke idealen die zij geacht worden te vertegenwoordigen.

De vermenging van wetenschap en politiek krijgt in de praktijk van het (beleids)onderzoek gestalte via de formulering van politiek vooringenomen onderzoeksvragen. Zo zullen linkse organisaties of onderzoekers meestal helemaal niet willen weten of lagere uitkeringen wellicht leiden tot grotere werkwillegheid, maar kan men hen voor onderzoek naar de vraag naar het menselijk leed dat dergelijke uitkeringen veroorzaken juist altijd wakker maken. Omgekeerd zullen rechtse organisaties of onderzoekers ditzelfde leed juist liever buiten hun onderzoek willen manoeuvreren, hoewel het ironisch genoeg noodzakelijk is om de door hen zo begeerde toename van de werkwillegheid te bewerkstelligen.

Belangrijk is dat men de bevindingen van onze twee fictieve onderzoekers niet botweg in de rigide mallen van 'waar' of 'onwaar' kan gieten. Ze zijn immers allebei 'waar' in de zin dat men in beide gevallen ook iets anders had kunnen vinden, bijvoorbeeld dat de hoogte van de uitkeringen er helemaal niets toe doet. Tegelijkertijd zijn ze echter niet 'waar' in de zin van een politiek neutrale afspiegeling van de sociale werkelijkheid, want in beide gevallen worden onwelgevallige feiten

keurig netjes buiten het blikveld gehouden. De vandaag de dag populaire stelling 'dat wetenschap ook maar een mening is', is kortom onhoudbaar, net als de stelling 'dat wetenschap geen mening is, maar een afspiegeling van de werkelijkheid'.

Het is aan onderzoekers die weigeren om zich voor politieke karretjes te laten spannen om als wetenschap vermomde politieke praktijken aan de kaak te stellen. Het is aan hen om te wijzen op die andere problemen van die andere groepen, die door beleidsonderzoek onzichtbaar worden gemaakt, en die door op basis ervan genomen beleidsmaatregelen zelfs nog worden verhevigd of geïntensiveerd. Dergelijke 'onbedoelde neveneffecten van beleid' zijn het even tragische als onvermijdelijke gevolg van de verabsolutering van bepaalde probleemdefinities ten koste van andere. Ze zijn de beleidswetenschappelijke tegenhanger van wat men in militaire kringen ***collateral damage*** noemt.

Positivismen en postmodernisme

Natuurlijk zullen onderzoekers in de praktijk zo hun eigen ideeën hebben over de morele en politieke implicaties van eigen of andermans onderzoek. Zij zijn per slot van rekening ook maar mensen. Zo'n normatief 'vinden' dient volgens de klassieke Duitse socioloog Max Weber (1856-1920) echter scherp te worden onderscheiden van het sociaal-wetenschappelijke 'weten.' Hoewel deze door Weber bepleite scheiding van wetenschap en politiek in mijn ogen juist in het hedendaagse gepolariseerde politieke klimaat een krachtige herwaardering verdient, is zij sinds de opkomst van het postmodernisme in de jaren zestig bij velen juist in onmin gevallen. Dat is bepaald niet vrij van ironie, want welbeschouwd preludeert Weber's kennisleer eerder op het postmodernisme dan dat zij hiermee contrasteert.

Webers doctrine van de waarderingsvrijheid is sinds de jaren zestig echter ten onrechte vaak opgevat als verbonden met een naïef positivisme. Deze interpretatie wordt opmerkelijk genoeg niet alleen gehuldigd in postmoderne kringen, waar men een dergelijk positivisme met kracht van de hand wijst, maar ook in kringen waar men zo'n positivisme juist als min of meer onproblematisch voorstelt. Daarmee ziet men in beide gevallen de ***quintessens*** van Webers doctrine over het hoofd: dat sociaal-wetenschappelijk kennis nooit een rechtstreekse afspiegeling van de sociale werkelijkheid behelst, maar altijd en onontkoombaar cultureel wordt gemedieerd. Anders gezegd: dat de verwerving van sociaal-wetenschappelijke kennis altijd plaatsvindt vanuit een waardegebonden probleemdefinitie, waarvan niet wetenschappelijk kan worden 'aangetoond' dat zij 'beter' of 'meer waar' is dan enige andere, zodat het sociaal-wetenschappelijke 'weten' altijd partieel en eenzijdig

is. Wat vaak over het hoofd wordt gezien, is dat deze laatste notie in Webers kennisleer fundamenteeler is dan zijn doctrine van de waarderingsvrijheid, want als **kennissociologisch feit** aan deze aan onderzoekers te stellen **morele eis** ten grondslag ligt. Wanneer sociaal-wetenschappelijke kennis niet simpelweg een afspiegeling van de sociale werkelijkheid is, maar altijd mede het product van selectie en interpretatie op basis van een waardebetrokken gezichtspunt, dan kunnen onderzoekers op basis van hun onderzoeksresultaten immers niet langer morele of politieke oordelen vellen. Doen zij dat wel, dan handelen zij als de goochelaar die tegen het einde van zijn voorstelling onder luid applaus van het publiek het konijn dat hij eerder onder zijn oksel had gefrommeld er weer triomfantelijk onder vandaan trekt.

Voor zover een eenzijdige **fact-free politics** irrationeel is, en schadelijk voor zowel wetenschap als politiek, is **fact-based politics** dat kortom evenzeer, wat de onophoudelijke kritiek van links op **fact-free politics** nogal problematisch maakt. Deze kritiek berust op een veronachtzaming van culturele complexiteit en meerduidigheid die ironisch genoeg verontrustende overeenkomsten vertoont met de bekrompenheid, kortzichtigheid en gelijkhebberigheid waarvan Wilders en de zijnen worden beschuldigd. Uiteindelijk valt **fact-based politics** net zo moeilijk te verzoenen met multiculturele verdraagzaamheid als **fact-free politics**.

De linkse jaren zestig: de verbeelding aan de macht

Dat wij vandaag de dag worden geconfronteerd met **fact-free politics** is wat mij betreft kortom minder opmerkelijk dan dat zovelen zo lang hebben geloofd dat zoiets als **fact-based politics** mogelijk zou zijn. Dit laatste is nog opmerkelijker wanneer wij ons realiseren dat bijna een halve eeuw geleden niet rechts, maar links een dergelijke **fact-based politics** de wacht aanzegde. In de jaren zestig was de bonte verzameling van fanatieke politieke activisten, ludieke culturele anarchisten en dromerige spirituele zoekers het over één ding immers roerend eens. De droom van de Verlichting was ontaard in de nachtmerrie van de technocratie met zijn kille a-morele rationaliteit, zijn onpersoonlijke bureaucratistische regels en zijn sociale rollen die het individu vervreemdden van wie het 'werkelijk' was.

De wetenschap bleef in dit culturele en politieke klimaat niet buiten schot. Zij werd ontmaskerd als de drijvende kracht achter, en de grote legitimeringsmachine van, 'De Technocratie' aka 'Het Systeem'. De rol van de wetenschap, zo meenden de naar meer vrijheid, vrede en democratie hunkerende jongeren destijds, was om mensen te laten geloven dat zij in een samenleving met een minimum aan onrecht en

onvrijheid leefden. De wetenschap, zo luidde het verwijt, was slechts gericht op de wereld zoals zij feitelijk was, terwijl het toch een stuk belangrijker was om zich druk te maken over hoe zij zou moeten zijn. Daarmee waren de jaren zestig onmiskenbaar een tijdperk van linkse **fact-free politics**. Aan de feiten moest men zich niet teveel gelegen laten liggen, want de verbeelding moest aan de macht. En uiteraard: als de theorie niet strookte met de feiten, dan was dat des te erger voor de feiten. Met de hedendaagse **fact-free politics** is er kortom weinig nieuws onder de zon en er is ook al niets inherent 'links' of 'rechts' aan **Fact-free politics** is gewoon de min of meer logische reactie op een diep gevoelde onvrede over de samenleving en haar instituties - een onvrede die ertoe leidt dat ideeën over hoe de wereld zou moeten zijn belangrijker worden dan kennis over hoe zij feitelijk is.

Alledaags postmodernisme

Toch is het wantrouwen ten aanzien van de wetenschap vandaag de dag maatschappelijk dieper geworteld dan vier decennia geleden. Destijds bestond het postmodernisme zelfs in intellectuele kringen nog nauwelijks, maar inmiddels is het alledaags geworden en doorgedrongen tot in de haarvaten van de samenleving. De overtuiging dat wetenschappelijke kennis altijd eenzijdig en nooit politiek neutraal is, is steeds meer een culturele gemeenplaats geworden. Dat komt niet doordat ook Henk en Ingrid de boeken van Lyotard, Derrida en Foucault hebben gelezen, maar doordat de wetenschap de afgelopen decennia zichtbaarder dan ooit verbonden is geraakt met politieke en maatschappelijke belangen.

Wetenschappelijk onderzoek is een steeds belangrijkere legitimerende rol gaan spelen, of het nu gaat om het bekritisieren of rechtvaardigen van overheidsbeleid of om het verlenen van keurmerken aan personenauto's, voedingsmiddelen of toiletverfrissers. Onder het mom van 'kennisvalorisatie' zijn onderzoekers de markt op en de media in gejaagd. De resulterende zee aan beleids- en toepassingsgericht onderzoek, gebaseerd op 'gegeven' probleemdefinities en doelstellingen, heeft de intellectuele reflexiviteit en kritische zin - zo broodnodig voor een gezonde rolverdeling tussen wetenschap en politiek - vérgaand ondergraven.

Hier komt dan nog bij dat de media een steeds grotere rol zijn gaan spelen bij het zichtbaar maken en uitvergroten van de onderling strijdige kennisclaims waartoe een en ander leidt. Hedendaagse media, de commerciële televisie en het Internet voorop, hebben geen boodschap aan datgene wat de wetenschap van religieus en politiek-ideologisch geloof onderscheidt: haar nadruk op het belang van methodische twijfel en de onmogelijkheid van zekerheid. De hedendaagse media

zijn niet geïnteresseerd in intellectuele reflexiviteit, kritische distantie en scepsis. Ze prefereren **sexy oneliners** en ongenueanceerde zekerheden, of liever nog: deskundigen die het zo hartgrondig met elkaar oneens zijn dat zij elkaar retorisch de hersenpan inslaan.

Bijgevolg worden niet wetenschappelijk geschoolden vandaag de dag via televisie, Internet, radio, kranten en tijdschriften vrijwel dagelijks geconfronteerd met wetenschappelijke meningsverschillen en strijdige onderzoeksresultaten. 'Die wetenschappers roepen ook maar wat,' zo denken Henk en Ingrid dan, want zoals de godsdienstsocioloog Peter Berger al bijna een halve eeuw geleden heeft betoogd, stimuleert de blootstelling aan concurrerende waarheidsclaims een relativering van al die waarheidsclaims.

De paradox van kennisvalorisatie

Dit is de paradox van kennisvalorisatie: het overspannen vertrouwen dat wetenschap religie en politieke ideologieën overbodig zou kunnen maken, leidt er toe dat ook de wetenschap steeds minder serieus wordt genomen. De vérgaande vermenging van wetenschap met politiek heeft ertoe geleid dat wetenschap nu, net als religie en politiek, volgens velen 'ook maar een mening is'. Meehuilen met de wolven in het bos over **fact-free politics**, en daarmee suggereren dat politiek **fact-based** zou moeten of kunnen zijn, gooit slechts extra olie op dit anti-intellectualistische vuur. Verstandiger ware het om wetenschap en politiek juist weer eens wat meer uit elkaar te halen, zodat de wetenschap weer wat wetenschappelijker en de politiek weer wat politieker wordt.

Dick Houtman is hoogleraar Cultuursociologie bij het Centre for Rotterdam Cultural Sociology (CROCUS) van de Erasmus Universiteit in Rotterdam

Dit artikel is onlangs ook gepubliceerd op www.socialevraagstukken.nl